

* * * VESTNIK * * *

PROSVETNE ZVEZE V LJUBLJANI

Izhaja mesečno. — Celoletna naročnina s prilogo »Prosvetni oder« znaša 8 lir. — Naroča se: Prosvetna zveza v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7.

STEV. 6-7

JUNIJ-JULIJ 1942-XX

LETO XXI.

Čuvajmo šege in običaje*

V. Z.

(Predavanje)

Narod naš dokazuje hrani o svoji samobitnosti zlasti v bogatem zakladu, ki se imenujejo: naše navade, šege in običaji. Te navade in šege so rasle z ljudstvom, z njim so nastajale, z njim živele, torej izhajajo iz narodove zibelke, se zvesto drže naroda, ki prehajajo iz roda v rod tako, da nihče prav ne ve kako, zakaj in kedaj so nastale. Te šege in navade pričajo tudi o globoki vernosti našega naroda, ki navdajajo našega človeka ob nedeljah. V zgodnjem jutru zazvoni »zvon iz stolpa sem«. Gospodar in gospodinja se napravita k rani maši. Nedeljska obleka, sveže perilo, vse to gospodinja pripravi že v soboto. Soba mora biti posnažena, okrog hiše vse pometeno. Mize in stoli umiti, kar naj bo dokaz notranje ubranosti. Ko ob devetih povabi zvon k drugi službi božji, tedaj ožive ceste, poti in steze, po katerih hite brhki fantje in dekleta, dečki in otroci, vsi žarečih oči in slavnostno razpoloženih obrazov. In v cerkvi zopet kakšna pobožnost in pripravljenost za resno božjo besedo. Popoldan je posvečen miru, od dihu, branju in molitvi. Lepoto nedelje na kmečkih župnijah občutijo tisti, ki tam živijo.

Življenje našega ljudstva je torej tesno spojeno z življenjem cerkve. Dogodki se vrstijo kakor dnevi in prazniki v cerkvenem letu, ki se za-

čne s prvo adventno nedeljo. V starih časih so se postili za božični čas ne le štiri tedne, temveč od sv. Martina dalje. Zato imajo na nedeljo sv. Martina pri kosilu gos. **Martinova nedelja** se je torej praznovala kot pustna nedelja. V adventnem času so obedovali samo enkrat na dan. V adventu se ljudje radi udeležujejo ranih maš, ki se imenujejo zornice. V adventu se praznuje tudi praznik, katerega se zlasti veseli naša mladina, to je **Miklavžev večer**. Ta praznik nas spominja na radodarnost sv. Nikolaja, ki je plačnik pridnim, hudobnim pa sta za kazen parkelj in šiba. Res, da poznajo tudi drugi narodi sv. Miklavža, vendar ima naše miklavževanje čisto nekaj svojskega, česar drugi narodi nimajo.

Zadnjih devet dni pred božičnim praznikom **nosijo Marijo**. V določeni hiši se zbere mladina iz vasi in pride po Marijin kip in ga odnese v drugo hišo, kar nas spominja, kako Marija išče na potu v Betlehem prenočišča. V vsaki hiši napravijo oltarček za kip. Pri obredu se moli rožni venec, pojo litanije in Marijina pesem. Ko dvigne domače dekletke Marijin kip, zapojejo:

* To predavanje je opremljeno s 40 skioptičnimi slikami, ki predstavljajo šege in navade. Vmes se pojo primerne pesmice, ki so v tekstu le omenjene.

Poslušajte vsi ljudje,
sveti Jožef v mesto gre.
Sveti Jožef in Marija
gresta v mesto Betlehem.

Marijo smo že vzeli,
jo nesemo veseli,
veseli, veseli,
ta prvi večer.

Nato s svečkami spremljajo Marijin
kip in pojo po poti:

Za Marijo le hodimo,
dokler še na svet živimo.
Kaj pomaga nam ta svet,
treba kmalu bo umret!

Ko pridejo k sosedu, se vname razgovor
v obliki petja. Šele na dolgo
prošnjo se vrata odpro z besedami:

O Marija, pridi k nam,
mi te hočemo noč in dan.

Približa se **božični večer**, ki ga imenujemo sveti večer. Ta dan gospodinja speče potice in poprtnjak, katerega položi na mizo, kjer ostane vse tri svete večere do sv. Treh kraljev. Otroci so prinesli iz gozda mahu, napravili štalico in nalepili pastirce. V bohkov kot postavijo jaslice. Ko zazvoni Ave Marija, tedaj vzame gospodar posodo za ogenj in kadilo, gospodinja blagoslovljeno vodo z oljčno vejico, na kar pokadijo in poškropijo vse prostore v hiši kakor tudi v hlevu in gospodarska poslopja. V nekaterih krajih kurijo badnjak ali božičnjak, to je hrastov štor, ki gori noč in dan.

Ta večer je mrzla večerja: kuhano sadje, orehi in podobno. Ko zazvoni ob 11 zvon, ki vabi k polnočnici, se zberejo prebivalci vasi in odhite ob svitu bakelj proti župni cerkvi, ki je ta večer nad vse lepo razsvetljena. Kljub mrazu in snegu in pozni polnočni uri je cerkev polna. Ko zapoje duhovnik: »Slava Bogu na višavi in na zemlji mir ljudem«, zapojejo pevci pesem »Sveta noč, blažena noč...«. Tako doživi naše ljudstvo svetonočno skrivnost.

Naslednji dan je **praznik sv. Štefana**, ko se zberejo lastniki konj od

blizu in daleč in se udeležijo službe božje v cerkvah, ki so posvečene sv. Štefanu (Štepanja vas, Sora, Štepanja gora). Nekdaj so na ta praznik blagoslovili konje in je šla procesija na konjih okrog cerkve. Sedaj pa blagoslavljajo sol sv. Štefana, katero pokladajo živini. Namesto procesije na konjih pa kupijo verniki male voščene ali lesene konje in jih nesejo k darovanju okrog oltarja.

Tepežkanje nas spominja na dogodek, ko je kruti Herod dal pomoriti toliko nedolžnih otrok v Betlehemu. Zato se morajo ljudje odkupiti z denarjem ali s sadjem; to je praznik nedolžnih otročičev.

Drugi sveti večer se praznuje podobno kakor prvi, na Silvestrovo pred Novim letom, tretji pa pred praznikom **sv. Treh kraljev**. Ko pokadijo prostore, napiše gospodar na podboje duri začetne črke treh kraljev G - M - B in tri križe, kar naj pomeni, da bi trije kralji čuvali vseh nezgod ljudi, živino in gospodarska poslopja. V cerkvi se blagoslovi voda, s katero potem gospodar poškropi njive in travnike, da bi bili obvarovani pred škodljivim mrčesom. To jutro gospodar razreže poprtnjak in ga da družini in živini.

Koledniki hodijo od hiše do hiše, voščijo srečo in blagoslov v novem letu in godejo primerne pesmice. V zahvalo jim gospodinja podari klobase, jajca, kruh ali denar

Ofreht imenujejo lepo navado, ko se zberejo sosedni otroci na predvečer godovnega dneva dobre gospodinjje ali gospodarja in napravijo podoknico z domačimi instrumenti. Če je gospodinja huda, jih napodi z metlo in vodo, če pa je dobrega srea, jih pogosti s sadjem, kruhom in moštom.

V predpustnem času, o katerem poje tudi naš pesnik: »predpustni čas, ti čas presneti«, se vrši največ porok. Že od nekdanj ljubijo Slovenci šumnejše ohceti, kajti tiha poroka je znamenje siromaštva. Uvod v poroko tvorijo tako imenovani snubci, ki pridejo na **ogled** v hišo, kjer stanuje nevesta. Pogovor se začne o živini, o letini, do-

kler ne zadenejo snubci na pravo žilico. Ako je nevestin oče zadovoljen z ženinom, potem pokličejo nevesto, da se sama odloči. Največkrat se zgodi, da ni treba dvakrat povprašati, ker nevesta že komaj čaka, da pokima. Ko končajo pisma pri notarju in ko je končano izpraševanje pri gospodu, pride dan poroke. Na predvečer gredo po bališ. Fantje iz ženinove vasi naprežejo voz, ga okinčajo in gredo po **nevestino balo**. Celo konji imajo bogatejšo opremo z jazbecovo kožo na vrhu komata, pod vratom pa zvončke. Godci veselo godejo, fantje vriskajo, dokler ne pridejo na nevestin dom. Tedaj naložijo skrinjo, za katero so se morali pogajati z nevestinimi sorodniki za tako imenovani tolar: »Dokler ne gre tolar gor, ne gre pečat dol.« Ko so naložili na vozove sobno opravo, žito s kuhinjsko posodo, mora priti **peto kolo**. To je hlebec belega kruha, v katerega je zasajen nož. Fantje ukradejo na nevestinem domu petelina in so na ta plen zelo ponosni. Ko se bližajo z balo ženinovemu domu, je tako imenovana **šranga**. Ob cesti stojita dve smrekci, ki sta zvezani z verigo ali vrvjo. Na sredi je miza, za mizo pa so fantje, doma, od koder je nevesta. Zahtevajo odškodnino za nevesto in ženin se mora odkupiti; to odškodnino po navadi fantje zapijejo.

V Prekmurju vabita sosede na gostivanje **pozavščina**, ki sta oblečena v prekmurske narodne noše, vsa opletena in polna nagajivosti hodita od hiše do hiše. Zelo lep je trenutek, ko pridejo po nevesto na njen dom. Vrata so zaprta in živega človeka ni videti. Le stara babura beli zidove. V duhovitih vprašanjih in odgovorih, polnih kmečke duhovitosti in modrosti, si mora ženin pridobiti nevesto. Vrata se odpro, na pragu se pokaže stara ženica in ko ženin zahteva mlade, se šele pokaže nevesta, katero ženin ljubeznivo pozdravi. Nato poklekne, oče in mati jo **blagoslovita** z blagoslovljeno vodo in pokrižata ter ji želita sreče. Malokdaj naš kmet govori iz duše, ker ga je sram nežnosti in je nekako okoren. Če se pa enkrat

razneži, je treba samo nekaj besedi, pa je vse v joku. Treba je le malenkosti, da se sproži in odpre njegova duša. Poročni običaji so sveti. So del njegovega bistva, kakor morda samo še vera. Nekoč so imele neveste na glavi predpisano pokrivalo, bogato avbo z venčkom iz rožmarina. Ako se poroči gruntarjev sin ali hči, se ponavadi k poroki vozijo. Na čelu sprevoda se peljejo godci, za njimi se pelje oče starešina s teto, nato ženin s svojim drugom, v tretjem vozu pa nevesta s svojo družico.

Belokranjski ženin in nevesta sta za to priliko še posebno okinčana, zlasti nevesta, ki nosi na glavi tako imenovano krono. Ko je poroka z mašo končana, stopi ženin na cerkveni prag ter vrže pest drobiža med otroke, ki se pulijo za denar. Na čelu sprevoda gre **zastavonoša**. Ko pride sprevod do domače hiše, dvigneta ženin in njegov drug nevesto ter jo preneseta čez prag. V znamenje, da nevesta ne bo zapustila hiše, dokler mrtve ne odnesejo čez prag. V Beli Krajini polože nevesti pri vstopu v hišo v naročje moško dete »**nakolenčič**« ali »**nakolenče**« imenovano. Temu detetu pokloni nevesta vrtanj. Ves obred izraža željo, da bi bil prvi otrok moškega spola.

Določen je red, kako se posedejo okrog mize. Nato se začne bogato kosilo. Glavno besedo imajo godci in brna, ki je gorenjski ženitovanjski pavliha, kateri zabavajo svate. Človeka napravijo v petelina, kamelo ali medveda. Nato pa se oglasi harmonika s klarinetom in basom:

Drom pom na bas
pa en jerbas klobas,
pa vina en bokal,
da se bo ženin smejal.

Nato zapoje:

Je pa vohcet vesela,
oba sta mlada,
pa bo zibelka pela,
ko čisto nova.

Na poročni večer se nevesti dajejo predpisani darovi. Pri nas predstav-

lja ta dar lepo okrašena pogača, to je iz najboljše moke in mleka spečen kruh, okrašen s cvetjem in svečkami. Preden razreže starešina pogačo, zapojejo pesem:

Oča starešina
veliče skrbi ima:
on ima nožek ojster,
ki bo pogače mojster.

Nato razrežejo pogačo, ki jo pokloni najprej nevesti, kar izraža željo za njeno rodovitnost. Isto pomeni štajerski »bosman«, to je pogača v obliki deteta.

Nevesta se drži resno, kakor poje pesem:

Nevesta za mizo sedi,
se močno žalostno drži.
V lepih rdečih pantelčih,
v lepem zelenem kranceljnu.

O polnoči ji vzamejo venec z glave ter zapojejo pesem:

Preljuba nevesta,
vzemi slovo
od svojga lepega
ledik stanu,
ker ti ga moraš zapustit,
želiš v zakonski stan stopit.

Zvečer pridejo fantje voglarit. Stojе pod oknom, dokler jih ne obdarujejo z jedačo in pijačo.

Pride **pustni dan**. Po kmetih napravijo ta dan flancate in krofe in bogato večerjo. Kajti sedaj nastopi postni čas. Proti mraku mladina zažiga pusta v znamenje: zima je končana, pomlad se bliža. V Prekmurju pa imajo ta dan glavno besedo tako imenovani **orači**. Fantje se našemijo in vodijo plug za oranje skozi vas. Pri tem pokajo biči, fantje vriskajo, pri plugu pa je kurent z orjaškimi rogovi, oblečen v kožuh, s palico, na katere konici je pritrjena ježeva koža. Zadaj za njim pa pobira mladenič, oblečen v žensko krilo, darove. Naslednji dan gredo k pepeljenju. Hudomušni fantje pa na pepelnico **vlečejo ploh**. Oblečeni so v žensko obleko ter vlečejo posekan ploh in ga pustijo pod oknom tistega dekleta, ki bi se imela ta pred-

pust poročiti, pa se je poroka razdrla.

Gregorijevo je v Tržiču in Kropi poseben praznik. Ne samo, da se ta dan ptički ženijo, je to za ondotne obrtnike prvi pomladni dan. V znak, da odslej ne bo treba več zjutraj in zvečer delati pri luči, spuščajo v vodo hiše, cerkvice iz papirja, znotraj postavijo majhno svečko, katero naj sedaj voda odnese. Na sredpostno sredo žagajo babo. Na sredi vasi postavijo stojalo, nanj položijo panj, ki je oblečen v staro žensko, ga razžagajo in vržejo v vodo, kar je dokaz, da je zime konec in da njene oblasti ni več.

Na cvetni petek praznujejo verniki spominski **dan žalostne Matere božje**. Ta dan gredo verniki v večjem številu k maši. Otroci pa gredo nabirat prvo zelenje, narežejo leskovih šib in pripravijo butare ali **gubanice**, katere nesejo na cvetno nedeljo k blagoslovu. Blagoslovljeni les shranijo, da ga porabijo za kurivo pred hudo uro, iz šib napravijo križe, katere ponesejo na velikonočno soboto na njive in travnike.

Na veliki četrtek utihnejo zvonovi. Verniki pristopijo k sv. obhajilu. Pri večernicah pa mladina **Boga straši**. Ko je namreč zadnja sveča v cerkvi ugasnjena, začno otroci zbijati zaboje in sode zunaj pred cerkvijo, kar naj predstavlja hrup in šum, ki je nastal ob Jezusovi smrti.

Na veliki petek je glavni postni dan in se postijo do dvanajstih. Ta dan gredo ljudje **molit božje grobe**. V cerkvi se odkrije križ, katerega verniki poljubljajo. Kdor ne bi ta dan Bogca poljubil, se bo tisto leto mrtev zgrudil.

Na velikonočno soboto zjutraj se **blagoslovi ogenj**. Dobra gospodinja ne zakuri na ognjišču, dokler ne dobi blagoslovljenega ognja. Nato zopet **zazvonijo zvonovi**, ki se vrnejo iz Rima, kakor pravijo. Dekleta hite k studencem, da si med zvonjenjem umijejo obraz, da bi bile čiste in bele polti. Gospodinja speče ta dan kolač, kateremu doda še klobas, suhega mesa, piruhov in hrena. Popoldne nesejo k

blagoslovu. Ko je blagoslov končan, hite dekleta domov, kajti katera prva prihiti do svoje hiše, se tisto leto poroči.

Nikoli zvonovi tako lepo ne pritrkavajo kakor ob priliki **vstajenja.** Bandera vihrajo, pevci zapojejo pesem »Zveličar naš je vstal iz groba...«, možnarji pokajo, vsa narava se prebudi iz zimskega spanja k novemu življenju. Velika noč je torej izreden praznik našega ljudstva. Na veliko-nočno jutro, ko se vrnejo od službe božje in vstajenja domov, se dvigne gospodar izza mize in **razreže žegen.** Vsak član družine dobi kos kolača, blagoslovljene klobase in šunke ter piruhe. Fantje se zbirajo na vasi, **sekajo piruhe,** otroci pa valijo piruhe po zeleni trati. Zanimivo je, da poznajo piruhe ali pisanice samo slovenski narodi, tako severni kakor južni. Nekateri jih znajo prav umetniško nakinčati, kar spada že pod domačo umetnost.

Jurijevo, ki ga praznujemo 24. aprila, je izreden praznik, katerega se še spominjajo Ziljani in pa Belokranjci. Je to pastirska igra, ki nas spominja na najlepši narodni praznik, katerega so praznovali še pred več stoletji in je pristen slovanski verski obred. Rusi poznajo Gregorija Hrabrega, ki na Jurijevo jaše belega konja po gozdovih in ukazuje volkovom. Krščanska cerkev je poganskim obredom nudila nove vsebine. Nastala je legenda o sv. Juriju, vitezu, ki je pokončal strahovitega zmaja in rešil kraljično Majo. V Beli Krajini ta dan oblečejo pastirja v zelene brezove veje in ga vodijo od hiše do hiše, kjer prepevajo:

Prošel je prošel pisani vuzem,
došel je, došel zeleni Jurij,
na zelenem konju, na zelenem polji,
dajte mu, dajte in Jurja obdarujte.

Tako se je od starodavnega obredja prve setve, posvečene bogu rodovitnosti, ohranil le še spomin.

V Beli Krajini so se nam ohranila **razna kola,** ki jih je mladina posebno na Jurijevo plesala. Tako vidimo **črnomaljsko kolo.** V sredini z zele-

nim Jurijem, ki ga plešejo dekleta in fantje in pojo:

Oj zelena je vsa gora,
aj notri raste travica,
Oj žela jo je premlada devojčica,
z enim zlatim srpom.

Znano je tudi **metliško kolo,** katerega so plesali vsako leto na veliko-nočni ponedeljek pri cerkvi sv. Martina zunaj mesta. Izvajajo ga fantje in dekleta, predvsem pa spretna vojarinka, ki mora biti dobra plesalka in pevka. Pri tem pa pojejo:

Igraj kolce, ne postavaj,
nisem došel kolce igrat,
več sem došel devo izbirat.

Znana so še kola v Adlešičah in na Vinici, rešetca in ropčeki imenovani. Fantje igrajo radi turn in pa kurji boj. Košatemu fantu spleza na rame tovariš in ga zajezdi za vrat, po dva takšna jezdeca se sprimeta in borita, dokler ne pade eden s konja.

Tri dni pred Vnebohodom so prošnji dnevi. Vsak dan je procesija po polju k podružnicam, katere se verniki radi udeleže.

Tudi šmarnična pobožnost je prešla v meso in kri našega naroda. Sredi vasi, pri kapelici, se zberejo zvečer in pojo litanije.

Prelep je **praznik sv. Rešnjega Telesa,** ki ga praznujejo po naši deželi. Vasi tekmujejo med seboj, kje bodo postavili večje mlaje in kako bodo dekleta okinčala oltarje, določene za štiri blagoslove. Po službi božji se razvije procesija, v kateri nosijo vsa podružnična bandera in zastave. Med veselim pritrkavanjem in zvonjenjem, med pokanjem topičev se pomika procesija med njivami in travniki, kjer se poklanja cvetje in klasje božjemu Zveličarju. Cvetje, ki je ob priliki blagoslova blagoslovljeno, služi za zdravilne namene.

Škoda, ker se je opustila stara zgodovinska procesija v Komendi na praznik sv. Rešnjega Telesa, ko so vsi jezdili na konjih, celo duhovnik z Najsvetejšim.

Kresni večer ima polno skrivnosti v sebi. Mladina zažiga na vidnih toč-

kah kresove, prepeva primerne pesmi in se zabava pozno v noč. Vsa okna so okrašena s kresnicami. Na ta večer gredo dekleta k vodnjakom in studentem, da vidijo v vodi svojega bodočega ženina. Tako so grajska dekleta šla k studentem, hlapec je zvedel za njihovo namero in je splezal na vejo, da je njegova podoba odsevala v vodi. Ker se je preveč nagnil na vejo, se je veja odlomila in bodoči ženin je padel v vodo.

Štehvanje se je ohranilo v Ziljski dolini in je tudi pristna slovanska igra. Tu tekmujejo jezdec in pri divjem diru razbijajo sod. Ko je sod razbit, nabodejo lesene obroče s soda na železne kije in naposled tekmujejo še za venec. V štehvanju, pravijo, se je ohranil v narodu spomin na turške boje v Ziljski dolini. Ziljska pravljica pravi, da so domačini pred več stoletji, ko so Turki vpepelili večino vasi in cerkva, sovražnika premagali in iz osvete linčali ob stebber privezanega ujetega poveljnika. Sod na stebri, ki ga sedaj pri igri pobijajo, naj bi pomenil turško glavo s turbanom. Zelo podobna je sinjska alka. Igra, ki se ponavlja vsako leto v Sinju. Ker prav tako jezdec ali Alkari v divjem diru nabadajo železen obroček, to je alko, ki visi na stebrih čez cesto. Kdor nabode to alko sredi notranjega obročka, ta je zmagovalec. Tudi ta igra ima svoj začetek v turških bojih.

Štehvanska dečva poda zmagovalcu venec. To je najvišje odlikovanje, ki ga more prejeti fant v fari. Njegova naloga je sedaj, da pripravi vse, kar je potrebno za **raj pod lipo**. Ko namreč pride žegnanska nedelja, tedaj gredo vsi k sv. maši. Po maši gredo k ofru okrog oltarja in ko pride štehvanec z venčkom na cerkveni prag, zajucka in zapoje pesem: »Zakaj bi danes vesel ne bil, ko sem pri sveti maši bil...« Nato godci zagođejo in prvi raj zapleše štehvanski fant z dečvo. Šele potem smejo drugi plesati pod lipo. Ta raj pod lipo je ohranjen v Ziljski, Rožni in Podjunski dolini.

Slovenci so že od nekdaj radi ro-

mali. Po Velikem Šmarnu, ko na vsakem drevesu čepi kača in ko je bilo opravljeno največje delo, so šli na božjo pot. Znana so taka romanja v Kelmorajn in k sv. Jakobu v Compostelo na Španskem. Taka romanja so trajala po 2 meseca. Zadnja leta pa Slovenci najrajši poromajo na eno najlepših božjih poti, kar jih je v Evropi, na **sv. Višarje**, ki so 1800 m visoko. Tu opravijo svoje verske dolžnosti, udeležijo se lepe procesije z lučkami okrog hriba v poznem večeru. Naslednje jutro se poslovijo od Marije s pesmijo: »Zbogom danes Marija pravi...«

Na romanjih potožijo Bogu in Materi božji vse svoje dušne in telesne težave, prosijo za blagoslov in srečo pri družini in živini. Prav na božjih potih pride pobožnost slovenskega naroda do najbolj vidnega izraza, in to največ v nebeško lepi pesmi:

»Lepa si, lepa si, roža Marija...
Tebe pozdravlja cela družina...«

Tako spremljajo šege in običaji življenje našega kmeta od zime do spomladi, poletja in jeseni.

V jeseni, ko spravijo poljske pridelke in se zbirajo v večernih urah pri **ličkanju koruze** ali ko manejo proso, obrezujejo repo in korenje, k skupnemu delu, kjer pride do izraza posebno vaška občestvenost in povezanost med sosedi in znanci. Lepe so pesmi, ki se prepevajo ob takih večerih in spomini, katere je človek doživel ob takih prilikah, so neizbrisni.

Posebna slovenska navada je **lov na povhe**. O njih poje pesem:

Jaz imam eno zver,
ki teče ko hudir,
Ima dolge muštače,
pa hude zobe.

V notranjskih in dolenjskih gozdovih živi živalca, ki je podobna veverici, samo da je drugačne barve. Ta žival se hrani z žirom in želodim in je na jesen posebno tolsta. Zberejo se vaščani in postavijo pod drevesa

posebne naprave — pasti za polhe. Zakurijo ogenj in pripovedujejo si razne doživljaje, potem pa gredo okrog polnoči pogledat in pobirat ujete polhe, ki so izborna jed s kuhanim krompirjem. Ker se ta lov vrši sredi noči in v jesenskem času, ni čuda, da je že za časa Valvasorja nastala pravljica, da polhe pase sam hudir in da je lov nanje zelo nevaren, ker imajo tako močnega pastirja.

Bliža se **praznik Vseh svetnikov**, ki je posvečen umrlim. Grobove na ta dan slovesno okinčajo in razsvetle s svečkami. Zvečer pa molijo vse tri dele rožnega venca, prav tako pa tudi na vernih duš dan zjutraj. V zgodnjem jutru tega dneva se **berejo prešce**. Gospodinje namreč spečejo majhne hlebčke, katere to jutro darujejo nabiralcem. Nabiralec pa mora za to moliti za rajnke dotične hiše, kjer je prejel prešco. Pravijo, da mora zmoliti toliko očenašev, kolikor je travnatih bilk pokritih s prešco.

S smrtjo v hiši je ohranjenih tudi veliko posebnih običajev. Zvečer se zbirajo okrog mrliča in pojejo pesmice: »Rasti, rasti rožmarin!« »Oj prišla bo pomlad...«, molijo rožne vence in se pogovarjajo. Pogreba se udeležijo vsi sosledje, sorodniki in znanci. Sosledje nesejo pokojnika k večnemu počitku. Ko pridejo do kapelice, postavijo rakev na tla, se eden izmed navzočih obrne proti vasi in prosi v imenu pokojnika vse vaščane odpuščanja, miru in sprave. Zopet lep dokaz vaške skupnosti in sosedstva. Po pogrebu je bila do nedavnega v navadi še pogrebščina, kjer so sosledje in pogrebci spili kozarec vina v spomin pokojnika.

Tako vidimo, da šege in običaji res spremljajo človeka od zibelke do groba in da so še sedaj veren odsév našega slovenskega naroda in kot taki tvorijo dokaz njegove samostojnosti in samobitnosti.

Knjižnica

Knjižničarjem priporočamo v nakup sledeče knjige:

Dr. Alojzij Odar: Temelji organizacij. Prvi del osnovni nauki. 160 str. Naša pot XXII. — Zbirka »Naša pot« se je tokrat obogatila z zelo pomembno knjigo univerzitetnega profesorja dr. A. Odarja, O organizaciji. Po znamenitih Ušeničnikovih socioloških spisih smo dobili zopet novo delo, ki obravnava vprašanje družb in organizacij pod svojim vidikom, toda z nič manjšo miselno podrobnostjo in popolnim obvladanjem stvarine, kakor smo bili to vajeni pri Ušeničniku.

Pisec si je zamislil knjigo kot nekak priročnik o socialnem in organizacijskem življenju, predvsem o tistih osnovnih stvareh s tega zelo obširnega področja, ki mora o njih vedeti vsak, kdor hoče uspešno sodelovati v organizacijah, zlasti še v katoliških organizacijah. Namenjena je v prvi vrsti odbornikom in vodilnim članom v teh organizacijah, ker morajo zlasti ti poznati namene, osnove in potrebe or-

ganizacijskega življenja. Vsebina te knjige je prav zaradi tega zelo aktualna, saj je v polpretekli dobi marsikak očitek proti organizacijskemu življenju nastal prav zaradi tega, ker so bili ljudje premalo seznanjeni z osnovami organizacije. Posebej se poudarjajo razlogi, zakaj je prav slovenskim katoličanom potrebno poznanje organizacijskih prvin. Med slovenskimi katoličani so se pojavljale razne smeri in struje. Noče se s tem reči, da bi vsi morali biti istega mnenja. V katoličanstvu je velika svoboda. Toda v potrebnih stvareh mora vendarle vladati enotnost. Če pogledamo na struje, ki so se pojavljale med slovenskimi katoličani v zadnjih dvajsetih letih, se ne moremo otresti misli, da so nekatere teh struj prestopile mejo upravičene svobode in niso več edine z ostalimi katoličani v potrebnih stvareh. Vzrokov za to delitev je več. Glavni pa je ta, ker mnogi ne upoštevajo osnovnih načel, ki veljajo za življenje v družbi. Zato je

tem bolj potrebno, da se čim bolj seznanimo z zakoni in osnovami organizacijskega življenja.

Knjiga bo zelo prav prišla vsem, odbornikom prosv. društev in vsem, ki se ukvarjajo s katoliškimi organizacijami ali se drugače zanje zanimajo. Brez dvoma bo razpršila veliko pomislov, ki jih imajo še mnogi o formah v Cerkvi, ali o njenem delovanju, o njenem lastnem ustroju, dala pa bo tudi vsakomur trdno znanje o osnovah družine, države in meddržavne skupnosti. Namenjena je splošno vsem, ki jih mora zanimati vprašanje družbe, države, Cerkve itd.

Knjiga o življenju je sedaj izšla tudi kot samostojna knjiga na 160 straneh, na lepem čistem papirju ter stane broš. 20 lir, vezana pa 27 lir. Knjiga o življenju, ki je prvokrat izšla pri Leonovi družbi leta 1916., torej med prvo svetovno vojno, je postalo Ušeničnikovo najboljše delo, pristopno najširšemu občinstvu ter je zlata knjiga »vademecum« slovenskega katoličana. To je že četrta izdaja poleg tega, da je knjiga prevedena že v tuje jezike (hrvatsko, češko). Vse to so samo zunanji dokazi, da je Knjiga o življenju živa in delo pravega življenjskega misleca, ki piše iz življenja za življenje.

Kirurgovo življenje (300 strani). Ta svetovno znana knjiga, ki ni ne roman, ne povest, ne znanstveno delo, temveč vsakega nekaj, je naravnost presenečenje in odkritje in nima prednice v svetovni književnosti, Zares je bilo prvič, da se je kirurg najvišjega slovesa lotil naloge, da v slogu, pristopnem tudi razumu navadnih ljudi, popiše drzna dejanja odločilnega pomena in nepretregano trepetanje, ki spremlja velike in majhne vsakdanje drame v operaterski umetnosti. Vse te izbrane strani so bile pisane brez književnega prizadevanja, toda navdihoval jih je globok notranji smisel za človekoljubje in umetniška genialnost. In temu je treba pripisati izredni uspeh te knjige, katero so

prevedli v vse jezike ter je tako postala del svetovne književnosti. Knjigo je napisal slavni italijanski zdravnik Andrea Majocchi.

Vzgojne in mladinske knjige: Deisinger, Deška predpubertetna doba, broš. 6 lir; Jaklič, Svetla pot (Čista mladost). Knjiga za fante in dekleta, vez. 25 lir; Jeglič: Mladeničem, drugi zvezek, Življenje po veri, broš. 2.50 lir; Kržič, Zvezde in cvetlice (knjiga o hvaležnosti), broš. 3.20 lir; Toth: Pomladni viharji (knjiga za fante), broš. 21 lir, vez. 25 lir.

V »Slovenčevi knjižnici« je izšel kot 15. zvezek detektivski roman znanega pisatelja zapletenih kriminalnih povesti Earla Derra Riggersa: »Zametne copate«. S tem dobiva v ceneni zbirki štirinajst dnevnih knjig mesto tudi lahko branje, ki pa s svojo napetostjo zaposli človeka vsaj za nekaj ur in mu prežene dolgčas in pezo dneva. Riggers spada gotovo med najboljše detektivske pisatelje.

Rohmerjeva »Skrivnost dr. Fu-Mančuja« je najstrahotnejša pa tudi najbolj napeta ter vsebuje glavne elemente obeh prejšnjih. Elvestad je prvi pokazal na učenjaka nenavadne inteligence, ki kot znanstvenik postane največji svetovni tat, s čimer je združeno detektivsko preganjanje in seveda — povest; Riggers pa je za metek svoje detektivske povesti odel s kitajsko orientarno skrivnostjo. Rohmer pa je nadnaravno inteligenco znanstvenika, kakor ga še ni bilo v Evropi, povezal s kitajsko skrivnostjo ter tako ustvaril svoj strahotni lik dr. Fu-Mančuja.

Radio in film v italijanskih šolah. Prosvetno ministrstvo je sklenilo, da bo tudi v tekočem letu storilo vse za povečanje števila radijskih sprejemnih aparatov v šolah in za povečanje števila poučnih in kulturnih filmov, ki jih mladini vrte, kadar se poučujejo prirodopisne vede. Doslej so imele italijanske srednje šole okrog 20 tisoč aparatov, ljudske šole pa okrog 40.000 radijskih sprejemnikov. To število se bo letos dvignilo za več tisoč.

Film

V filmski delavnici

Kdor si je ogledal filmsko akademijo, bo hotel obiskati še Cinecittà, ki je komaj nekaj sto korakov dalje na nasprotni strani ceste. Tudi za obisk filmskega mesta je potrebno dovoljenje prosvetnega ministrstva, ker je zavod državna last.

Cinecittà je res celo mesto, saj ne šteje nič manj kot 86 pozidanih objektov, med njimi je 11 gledaliških dvoran, v katerih snemajo filme. Največja dvorana je dolga 80 m, široka 35 in visoka 25 m, najmanjša pa je 15 m široka in 30 m dolga. Mesto ima svojo pošto z lastnim poštnim žigom, svojo orožniško postajo, lastno gasilsko društvo, svojo banko, ki preskrbi filmsko zavarovanje, številna upravna poslopja, skladišča, stanovanja za stalno zaposleno osebje itd. Lahko bi rekli, da je Cinecittà vse v velikem, kar je Centro v malem.

Posamezne filmske družbe, ki jih je v Italiji veliko število, najemajo v Cinecittà gledališča, ki ustrezajo po svoji opremi bodočemu filmu, nato pa igralska družba, ki je za vsak film posebej ustanovljena, film naštudira. Izdelava posameznih filmov traja včasih nekaj mesecev, včasih pa tudi nekaj let. V Cinecittà dobi režiser vse potrebne pripomočke za izgotovitev filma. Predvsem izvežbano delavstvo, mizarje, mehanike, arhitekta, inženirje, slikarje, skratka tehnično osebje, ki ustvarja po njegovih vidikih in zahtevah filmsko scenerijo. Na željo mu postavijo na prostem tudi cele vasi in mesta, gozdove, planine, skalovje, ribnike, ladjevje... Vendar se po navadi vsi filmi snemajo v omenjenih velikih dvoranah, kjer je mogoče s svetlobo mnogo lažje ravnati. V dvoranah igrajo važno vlogo tudi papirnate in platnene kulise. Videti je mogoče ogromna, tudi po 100 kvadratnih metrov velika platna z naslikanim gorovjem, gozdom ali mestom, ki služijo pri nekih filmih za pokrajinsko ozadje. Spreddaj postavijo še kakšno kočjo, nekaj dreves ali napra-

vijo malo ulico, pa bo samo vajeno oko ločilo, da gre le za spretno postavljanje kulis. Vse to je umetnost osvetljevanja, svetlobnega spreminjanja razdalj in zlasti fotografiranja. V zalogi imajo n. pr. vse imenitnejše kulturne spomenike Italije, vse katedrale, seveda v lesenih miniaturah. Imajo tudi milansko stolnico, s katero so si pomagali pri snemanju filma »I Promessi sposi«. Pa ne smete misliti, da so modeli veliki. Čisto majhni so, visoki kaka dva metra in široki morda poldrug meter. Vse drugo napravi razdalja, iz katere se fotografira, in montaža. Imajo n. pr. kompletno milansko Scalo, gledališče zasledeno z nekaj sto lutkami. Pri hitrih fotografskih posnetkih v filmu bo redko kdo opazil, da so bile fotografirane lutke in ne živi ljudje. Dejanje v gledališču pred »tisočglavim občinstvom« pa filmajo potem na tukajšnjih odrih in zasedejo prvo in morda še drugo vrsto z živim občinstvom, drugo so lutke. V modelu imajo Angelski grad, trg, sv. Petra, Beneški trg itd.

Isti film večkrat, kakor zahteva scenerija, izdelujejo v več dvoranah. V eni dvorani je n. pr. grajska kuhinja in klet, v drugi je postavljen gozd, v tretji mestni trg. Vse v kulisah, ki so jih prej v osnutkih izrisali na akademiji, tukaj pa izgotovili slikarji, pleskarji in mizarji. Sedaj pripravljajo film »Bengasi, la città murata« — Bengazi obzidano mesto. Film naj ponazori sedanje italijanske boje in zmage v Afriki. Stvar bo zelo aktualna, ko bo enkrat dogotovljena in nastopi svojo pot po Italiji in Evropi. Videti je zelo veliko zanimivih kulis, obzidja, palm, puščavskih skic. Podrobnosti pa režiser ni hotel izdati in tudi ni dovolil vstopa v dvorano, kjer film ravnokar dovršujejo. Tudi tu je okrog dvorane polno maskiranih ljudi, ki čakajo, da bodo poklicani na oder. Stvar ne gre vedno hitro in gladko. Včasih niso razpoloženi igralci, včasih pa je režiser nataknen, drugič nagaja luč, potem kdo oboli, delavci so kulise napačno postavili

itd. Mnogokrat se trudijo pol dneva, ves dan, pa niso napravili niti metra filma. Filmi se navadno izdelujejo do dolžine 2000 m, pri ponovni kontroli in cenzuri pa ga precej skrajšajo, tako da je običajna dolžina filmskega traku okrog 1500 m.

Ko odhajam, vidim še, kako v drugi veliki gledališki dvorani delavci postavljajo med skalami puščavsko zelenico. To spada očitvidno k afriškemu filmu. Veliko preprostih delavcev, pa tudi strokovnjakov ima pri filmski industriji dober zaslužek. Kajti film ni dandanes le stvar umetnosti, ampak je vsaj toliko industrijsko, to je gospodarsko vprašanje. Brez velikega denarja je snovanje filma nemogoče. Za film je treba igralcev, treba pa je še bolj kapitala, ki ga je pogosto celo težje dobiti kakor sposobne igralce. Gotovo je danes film kulturni činitelj, s pomočjo katerega se narodi najlaže in najuspešneje uveljavijo v mednarodnem svetu.

»Pastor angelicus« — film o Piju XII.

Skoro pri kraju so že pri snemanju in izdelovanju lepega filma, ki se ga je lotila Osrednja katoliška kinematografska družba v Rimu z namenom, da z njim čim dostojneje proslavi papežev jubilej ter v njem v najverodostojnejši luči pokaže življenje in delo sedanjega papeža Pija XII., kakor tudi veliko delo, ki ga je opravil pred svojo izvolitvijo za vrhovnega cerkvenega poglavarja. Film se bo imenoval »Pastor angelicus«. O njem beremo v italijanskih listih tele zanimive podrobnosti:

Zadnji prizor filma »Pastor angelicus« bo prikazoval sv. očeta, ko je 14. maja letos šel iz svojih prostorov, kjer navadno biva, v vatikansko baziliko k jubilejni sveti maši. Film bo obstojal v glavnem iz dveh delov. V prvem bodo prikazovali življenje sedanjega papeža, preden je zasedel prestol sv. Petra. Gledalci bodo imeli priliko videti, kako je živel in kaj je delal sedanji vrhovni verski poglavar v mladeniški dobi, potem v času njegovega šolanja, njegovo življenje in delo

v dobi, ko je bil papeški nuncij v Nemčiji ter končno njegovo delo, ko je bil vatikanski državni tajnik.

Prvi del filma »Pastor angelicus« so izdelali s posebnimi tehničnimi pripomočki. Pri izdelovanju tistega dela, v katerem bodo prikazovali delo in življenje papeža Pija XII. v najmlajših in mladih njegovih letih, so uporabili nešteto papeževih slik iz njegove mladosti, oziroma vso fotografsko gradivo, ki so ga le mogli dobiti na razpolago in je bilo primerno in uporabno za filmanje. Kar pa se tiče življenja in dela sedanjega papeža v dobi, ko je bil nuncij v Nemčiji in pozneje kardinal in državni vatikanski tajnik, so izdelovalci filma našli lahko obilo kinematografskega gradiva.

Drugi del filma »Pastor angelicus« prikazuje oziroma bo prikazoval življenje in delo Pija XII. kot papeža, in so vsi prizori posneti tako, kakor so se v resnici odigrali.

Na pristojnih mestih pripominjajo, da bo ta film prvi popoln življenjepis slavnega moža, ki še živi. Upajo, da bodo ta zanimivi film po vsem svetu prikazovali skoro istočasno lahko že v letošnjem juliju.

Italijanski kinematografi. Leta 1939. je prinesla vstopnina v italijanske kinematografe 597 milijonov lir, l. 1940. 679 milijonov, lani pa 190 milijonov lir. Od tega je država dobila okoli 140 milijonov lir. Poleg tega je italijanska filmska industrija razvila živahno delavnost tudi na polju izvoza. Leta 1941. se je v primeri z letom 1940. povečal izvoz italijanskih filmov za približno 30 odstotkov. Število filmskih dvoran je naraslo lani za 258 na 5264, od katerih se jih nahaja 2759 v zasebnih rokah.

Francija za svojo filmsko proizvodnjo. Delež države pri gradnji francoske filmske industrije bo povišan od 50 na 100 milijonov franc. frankov.

Kulturni obzornik

Gospodinjski tečaj v Dolenji vasi

V nedeljo 24. aprila so v Dolenji vasi zaključili z državnim petmesečnim gospodinjskim tečajem. Obiskovalo ga je 21 deklet iz Dolenje vasi, Prigorice, Blata in Rakitnice. Dekleta so rada prihajala v šolo, z velikim veseljem in ljubeznijo sledile praktičnemu in teoretičnemu gospodinjskemu pouku, ki je bil v zimskem času od 8 zjutraj do pol 5 popoldne, ko so postali dnevi daljši, pa od 7 zjutraj do 5 popoldne. Tečaj je vesplošno uspel in dosegel svoj cilj. Voditeljici šole; gđc. Jezovšek Leopoldina in gospodinjska učiteljica gđc. Otovic Milica, sta se v polni meri zavedali, da ni cilj gospodinjskih tečajev izučiti poklicne kuharice, služkinje in pomočnice, temveč vzgojiti gojenke za marljive, umne gospodinje in dobre matere vzgojiteljice. Dekleta so pri predavanjih in pri praktičnem pouku dobila dovolj podlage za ureditev smotrnega gospodinjstva in bodo lahko s svojim znanjem mnogo storila tudi za svojo okolico in pa za svoje družine.

Da je tečaj uspel in da so dekleta res mnogo pridobila, je pokazala nedeljska gospodinjska razstava, katero je obiskalo nad 700 ljudi. V šoli sta bila dva razstavna prostora: v prvem so bili razstavljeni sladki izdelki iz koruzne, enotne in bele moke, različno drobno pecivo, torte, kolači, rezine in druge dobrote. Drugi razstavni prostor je obiskovalce kar presenetil. Tu smo videli krasne prte v narodnih motivih, lepa ročna dela, blazine, kuhinjske in čajne garniture v narodnem slogu, perilo, volnene izdelke in praktične izdelke iz ostankov blaga in tako dalje.

Lepo uspel gospodinjski tečaj na Vrhniki

Po prizadevanju župana Hrena in kaplana Kraljiča je bila predlanskim ustanovljena na Vrhniki državna gospodinjska šola, ki prireja stalne gospodinjske tečaje. Svoje prostore ima

gospodinjska šola v cerkveni stavbi Prosvetnega doma in sta prav zgoraj omenjena gospoda ukrenila vse potrebno, da odgovarjajo prostori tudi svrhám gospodinjske šole. Pravkar je bil zaključen prvi letošnji tečaj, ki sta ga vodili gđc. Vida Fister in gđc. Sonja Škodnik. Pred kratkim so bili pod predsedstvom gospe učiteljice Petre Petrovčičeve izpiti, ki so naravnost presenetljivo izpadli in pokazali, da so si dekleta pridobila iz vseh strok gospodinjstva po zaslugi učnega osebja prav odlično znanje. Šestnajst deklet z Vrhnike in iz okolice je za slovo od šole zadnjo nedeljo priredilo tudi razstavo ročnih del in ves dan je bila razstava deležna velikega obiska, zlasti s strani žena in deklet. Poleg ročnih del so absolventke razstavile tudi razne servirne aranžmaje in pokazale mnogo lastnega okusa, ki je vse boljši kot ga najdemo v raznih kuharskih bukvah, ker je pač tradicija slovenskega ljudskega doma taka, da je notranjščina hiše vedno spojena z naravo. Kakor je križ v kotu ovit z vencem svežega ali umetnega cvetja, tako je tudi na prazniški mizi poleg posodja vedno dosti zelenja in pisanih rož. Zaradi izrednih razmer pa je to pot odpadla običajna kuharska razstava. Toda tudi to, kar je šola javnosti pokazala, je že vzbudilo izredno zanimanje pri materah in deklicah za prihodnji tečaj, ki se začne v jeseni. Šola upošteva vse težkoče sedanjega gospodinjstva in vzpodbudni nauki in izkušnje, ki jih dobivajo dekleta v učilnicah, koristijo tudi drugim gospodinjam, ki prihajajo h gojenkam in učiteljicam po nasvete.

Otroci so igrali

Družba za širjenje vere je v nedeljo 26. aprila pripravila našim najmlajšim prelepo presenečenje v frančiškanski dvorani. Zbrala je okrog sebe trop dečkov in deklic, ki so se že mesece z največjim navdušenjem in veseljem lotili priprav za otroško

misijonsko predstavo. Pripravili so z veliko ljubeznijo p. Krizostoma igrici »Ivčkove sanje« in »Sveti Tarcizij, mučenec presvete Evharistije«. Obe igrici sta za dečke. Da bi tudi deklice prišle na svoj račun, so se naučile ljubek prizor s. Darine Konec »Naše male kramljajo« o velikem misijonarju Frideriku Baragu in simbolično prikazovanje pesmi »Apostol Baraga«, ki ji je tekst napisal p. Krizostom, glasbo pa dr. Kimovec.

Predstavi sta bili dve, dopoldne in popoldne. In dvorana je bila obakrat do zadnjega kotička natrpana z otroci, ki so v skupinah s svojimi učitelji ali pa v spremstvu svojih staršev pohiteli tja.

Videz svečanosti je vsej prireditvi gotovo dal govor mladinskega prijatelja p. Krizostoma Sekovaniča, ki je mladim srcem vneto in prepričevalno govoril o žrtvah misijonskega poklica, o naših dolžnostih do misijonarjev v daljnih, tujih deželah. Govor je bil deležen velikega odobravanja, pa tudi nasmejali so se otroci ob njem včasih do solz.

Igro Gheona »Sultanova hči in do-bri vrtnar« je ponovila Zveza velikih Klar v nedeljo 17. maja ob 4 popoldne v frančiškanski dvorani, ker se je na Vnebohod dijaške kongregacije in vse Marijine družbe zaradi papeževe proslave niso mogle udeležiti.

Hrvatski kulturni teden na brat-slavski radijski oddajni postaji. V vrsti kulturnih prireditev za poglobitev kulturnih stikov med Slovaško in Hrvatsko je priredila bratislavská radijska oddajna postaja od 29. junija do 5. julija hrvatski kulturni teden, ki ga je začel s predavanjem predsednik Slovaško-hrvatskega društva, notranji minister Mah. Na sporedu so bila še

druga predavanja, tako predavanje hrvatskega zun. ministra dr. Lorkovića o ustaškem gibanju, dr. M. Starčevića o pomenu dr. Ante Starčevića, dr. Josipa Horvata o hrvatskih mestih, Franje Dujmovića, predsednika Hrvatsko-slovaškega društva v Zagrebu o sodelovanju Slovakov in Hrvatov, ter predavanje slovaškega časnikarja Kovarja. Med predavanji so bile razne glasbene in pevske točke hrvatskih umetnikov, Hrvatska dramatika pri oddaji je bila zastopana z dvema deli Milana Begovića in Ahmeda Muratovića.

Iz dnevnika ubitega Mladca Vinka Mravljeta, člana Prosvetnega društva na Brezovici pri Ljubljani:

Zahvalim se tudi Vam prijateljem, za veselo družbo v teh lepih letih. Velikokrat smo bili skupaj ter bili veseli, se smejali, resno menili, peli ali veselo zaigrali. Ne bom pozabil veselih večerov v domu, kjer smo si krepili duha, duševnost in telo. Lepe so bile tudi naše akademije. Po teh sestankih smo pa fantje zapeli, da je bilo kaj. Peli smo po razpoloženju: žalostne, vesele in poskočne, večkrat tudi nagajive. Pojte še naprej! Naša slovenska pesem ne sme izumreti. Naučite jih peti naše mlade fante in tako izročite našo dediščino potomcem. Če hočete, mi zapojte tudi na grobu kakšno narodno; če ne na pogrebu, pa mogoče pozneje kak večer. Laže bom spal, če bom slišal sladke glasove lepe slovenske pesmi.

Tudi zaigrali smo včasih kakšno poskočno. Pa pravijo, da nismo bili veseli, da nismo za družbo in da smo neizobraženi. Prišli naj bi pogledat, kako veselo, lepo in prijetno je bilo na velikonočni ponedeljek. Nismo kakšne kvantarske barabe, ki če se hočejo smejati, ne znajo drugega kot svinjarije govoriti in počenjati. Mi smo se brez tega nasmejali do grla, si nabrali pirhov in pomaranč, da so nam gledali iz žepov in se najedli do sita. Vsi smo bili zadovoljni.

Bog vas živi! Pozdravite mi tudi vse druge prijatelje in tovariše!

Vsebina: V. Z.: Čuvajmo naše šege in običaje. — Knjižnica: Knjižničarjem priporočamo v nakup sledeče knjige. — Film: V filmski delavnici. — Kulturni obzornik.

Uprava: Pisarna Prosvetne zveze, Ljubljana, Miklošičeva cesta 7. — Odgovorni urednik in izdajatelj Vinko Zor, Sv. Petra c. 80. — Za Zadržno tiskarno v Ljubljani: Maks Blejce

PROSVETNI ODER

JULIJ - AVGUST

1942-XX

Naloge in značaj ljudskega igralca

Kadar koli smo romali po naši prelepi slovenski zemlji, so se nam oči opajale in iskrale nad neštevilnimi cerkvami, ki pasejo skoraj sleherni vasico kot dober pastir, ki kronajo skoraj sleherni hrib kot predragocena vladarska krona. In drugo, čemur smo se nedvomno čudili, česar smo bili posebno veseli, so bili številni prosvetni domovi, prostovoljni hrami omike in človečanstva, zbirališča tvornega in dobrega v ljudskem občestvu.

Domovi in cerkve so neutajljiv pečat naše omike in vere. Ne mogoče uradni, prisiljeni in vsiljeni dokaz tuje dobrote in kulturnosti! Ne! Samohoten in pristen izraz nas samih, prostovoljen in radodaren davek našega naroda na oltar naših lastnih koristi in našega lastnega poglavitnega dela! Da je to res prvinska poteza našega naroda, dokazujejo polni domovi in polne cerkve, hrami Boga in človečnosti.

Ce smo se vpraševali, zakaj toliko prosvetnih domov, zakaj toliko žarišč omike med najbolj preprostim ljudstvom, ki komaj najde časa za delo izven zemlje, ki komaj utegne pošiljati otroke v šolo, smo nedvomno prišli do jasnega prepričanja, da je v naših ljudeh silno razvit gon po duhovnih dobrinah in njihovem posredovanju sodobnikom in potomcem. To je tisto samohotno in nevsiljeno hrepenenje po delu za narod, kakor navadno pravimo čustvu hvalečnosti, ki prevzema posameznika ob misli, da je ud narodne skupnosti, ki mu je dala vse več kot ine in košček zemlje, na kateri naj bi živel, ki mu je dala vse neizmerno duhovno bogastvo, ki so mu ga v plodnem darovanju stkali vsi njegovi predniki in ga tako dvignili na višino omikanih ljudi, ki imajo dostop do sleherne duhovne dobrine.

Spričo prebelih domov smo spoznali svoj cilj in svojo nalogo med narodom, iz katerega smo telesno in duhovno zrasli. Zavedeli smo se, da moramo vrniti narodu, kar smo prejeli od njega, s tem da izročimo svojim sodobnikom in potomcem, kar smo zajeli iz svojih prednikov, do česar smo se po svoji sposobnosti in bistriini prikopali z novimi sredstvi in pripomočki.

V tem je bistvo in prava cena prosvetnega dela, ne pa morda, kot nekateri le

preradi na hitro presodijo, v strankarski in politični pripadnosti, v trobentanju v zopni rog sebičnih strasti. Kdor ne razume prav prosvetnega dela, naj odmakne svoje nevredne prste od narodnih svetinj in dobrin, naj ne skrni in podira, kar s težavo in darovanjem samega sebe zgradijo njegovi bratje.

Vse naše prosvetno delo bodi najprej usmerjeno v to, da sami sebe čim bolj in popolneje izobrazimo in notranje izobrazimo, kajti le notranje trden in značajan človek ter zadostno omikan in izobražen duh bo mogel posredovati duhovne dobrine tudi svojim bratom. Naš prvi cilj je torej samovzgoja v vseh njenih odtenkih, izoblikovanje naše lastne osebnosti. Šele potem ko bomo sami zadosti trdni in bogati, šele potem bomo mogli res plodno dosegati tudi svoj drugi cilj, ki je vzgajanje in izobraževanje nam zannanega ljudstva, vplivanje na pomirjenje njegovih slabih strasti in razvad, širjenje pozitivnih načel, ki so nam dana z vero in narodno ter svetovno nazorno pripadnostjo, in končno prijetno zabavanje, vedra motnja vsakdanjih težav in bridkosti.

Vse polno je sredstev in pripomočkov, ki so nam dani za doseg našega drugega cilja. Pomislimo na silno moč prijateljstva in osebnih stikov, na vpliv razgovorov, na blagoslov sestankov, na utemeljenost predavanj, na korist branja, na neustavljivo silo igranja.

Preden preidemo na podrobno razčlenitev zlasti zadnjega, nam najbližjega sredstva, namreč igranja, moram na kratko orisati dve posebno značilni skupini ljudi, ki jih dan na dan srečujemo v svoji okolici.

Celo naš pregovor pravi: česar je polno srce, rado iz ust gre. In res je ena skupina ljudi, ki ne more nič obdržati zase, kar koli se ji zdi resnično vrednega in pomembnega. Vse, kar so lepega doživeli in občutili, kar so koristnega spoznali, se jim zdi, da ni lepo in koristno samo zanje, ampak da morajo vse to izročiti, pripovedovati, posredovati tudi svojim tovarišem, sosedom, prijateljem ter jim tako ustvariti tisto notranje zadovoljstvo, ki so ga sami občutili in imeli ob doživljanju iste stvari.

To je prva skupina ljudi. Druga pa je

tej nasprotna. Tudi ti občutijo in spoznavajo lepoto in resnico, toda ne čutijo prav nobene potrebe, da bi ta silna doživetja posredovali tudi svojim soljudem. Na tihem jih zapro v svoje najgloblje kamrice in se grejejo ter bogatijo ob njih kot ob skrivnostnem ognjišču. Brez posebnega premišljevanja nam je jasno, da je ta skupina za pravo prosvetno delo manj uporabna in spričo svoje zaprtosti vase tudi nedostopna za aktivno delo na področju narodne omike.

Ce torej beremo knjige, se vzgajamo, se izobražujemo, se bogatimo, pridobivamo na svoji notranji vrednosti in moči, ko sprejemamo in vpijamo pisateljeve misli in nasvete, ki sejejo v nas seme za delo bodočnosti in pripomorejo k samovzgoji in izoblikovanju naše osebnosti v polnega in klenega človeka, ki bo mogel in znal presojati svoj odnos do življenja in raznih tokov in vrenj. Isto se dogaja z nami pri sestankih, predavanjih, raznih osebnih stikih, ko poslušamo razne misli in dognanja. Smo pasivni sprejemalci dobrega in lepega, oblikujemo sebe in svojo notranjost, bogatimo svoje duševno obnebe in, kolikor smo pač kot posameznik ud celote, toliko seveda obenem tudi pripomoremo k splošnemu dvigu narodne moči in omike, a ne več. Takih nas še nihče ne more imenovati prosvetne delavce.

Kakor hitro pa v živem razgovoru tudi sami zajamemo vase in z radodarno kretljivo ponudimo svoje notranje bogastvo tudi svojemu prijatelju, sosedu, smo se že uvrstili v prvo skupino ljudi, o katerih sem malo prej govoril, v tvorno skupino delavcev, oračev in oblikovalcev zunanje in notranje podobe naše posredne in neposredne okolice. To pa je tista bistvena poteza, ki mora biti lastna slehernemu prosvetnemu delavcu, in prav zaradi te poteze radodarnosti in vplivanja na druge smo se uvrstili v tvorni, aktivni del naroda.

Ce smo že v navadnem razgovoru, kjer naša beseda doseže komaj dvoje, troje sre, tako koristni in pozitivni delavci, kaj bomo rekli šele o igranju, kjer posredujemo stotim in tisočim, ki nas gledajo in poslušajo. Na odru nismo več trpni sprejemniki tujih dognanj, ne, uvrstili smo se med predavatelje, postali smo voditelji ljudstva, naša beseda je zadobila prečudno moč, da miha in vabi, seka in celi.

Igranje je tisto najuspešnejše sredstvo, s katerim dosegamo svoje prosvetne cilje, je tisti najlepši način dela za narod, je najtoplejša zahvala in hvalečnost za vse kulturno bogastvo, ki smo ga prejeli od svojega naroda, je tvorno dajanje, posredovanje dobrin, dviganje ljudi, graditev narodnega značaja, iz katerega smo zrasli, da v njem delamo in ga s svojim samodarovanjem še obogatimo, okrepiamo in dvignemo.

Zato ni nič čudnega, če srečujemo igranje, zamejke tega blagoslovljenega dela med ljudstvom, že skozi vse čase, vse kraje in vse narode. Preden dorase narod za knjigo, je zrel za igranje. Ne mogoče za igranje v danes ustaljenem pomenu besede, ampak za tisto preprosto, zaupljivo, naravno igranje pred Bogom, za tisto čudovito skrivnost bogoslužja, ki jo je Bog sam vsadil v naša srca. Ze prvotni človek se je hotel z obrednim plesom, z lepo igro prikupiti bogovom. Slutil je, da je v igranju neznanška moč, ki zmore prisiliti naravne sile, da bi se mu uklonile in mu pomagale. Ta slutnja prvotnega človeka je dobila najlepšo potrditev in dopolnilo v krščanstvu. Največji odrski ideologi in raziskovalci krščanske liturgije se ujemajo v trditvi, da sveta maša ni nič drugega kot mogočna drama, seveda po svojem okolju in namenu neprimerno bolj resnična in vzvišena, kakor je igra v navadnem pomenu besede.

Ze takoj spočetka sem omenil, da mora sleherni človek, ki hoče kaj dati, tisto najprej sam imeti. To je najvažnejša terjatev, ob kateri se moramo najdlje pomuditi.

Igralci, posredovalci kulturnih dobrin, morajo biti sami v sebi trdni, pošteni značaji, biti si morajo na jasnem glede svetovnega nazora in verske pripadnosti, obenem pa tudi trdno zakoreninjeni v narodu in socialni plasti svojega stanu — naj bo že meščanski ali kmečki. To so osnove, brez katerih je igralčevo prizadevanje obešeno na prazno steno brez kljake. Te prvine moramo imeti, imeti pa še nekaj več — imeti moramo tudi primerno izobrazbo in duhovno bogastvo, da bomo iz te zakladnice mogli dajati tudi drugim.

Pošten značaj, trden svetovni nazor, močna vera, zakoreninjenost v narodu in socialna zavest — to je ogródje naše duše. Kdor tega nima še ustaljenega, je njegova prva dolžnost, da čimprej dopolni in utrdi svoj duhovni skelet. Vanj pa naj nanosi kot pridna čebela v satnice medu vsestranske izobrazbe, srčne kulture in sodobnih pogledov na svet, nanosi naj lepote, resnice, pravičnosti, zakonitosti in smisla, nanosi naj celega človeka, ker le tako napolnjena notranjost bo sposobna razdajati sebe in svoje tudi drugim. Le iz take neusahljive in neizčrpljive zakladnice bo mogoče zajemati pri našem prosvetnem delu, ki terja celega človeka, bogatega in trdnega, zakoreninjenega in vsestransko razgledanega, človeka s srcem in razumom, človeka z močno voljo in odločno besedo, ne pa polovičarjev, mevž in polizobražencev, kulturnih revčkov in omahljivcev.

Vse, kar sem doslej naštel, velja prav za prav za vsakega človeka, ki hoče v življenju kaj doseči, za igralce seveda še posebno. Igralci pa se morajo potruditi po tej poti samovzgoje in izobrazbe

še naprej. Prodreti morajo še v skrivnosti igralske umetnosti, v njene zakonitosti in lepote. Ni ga poklica, ki bi ga lahko opravljali brez vsakega znanja in podlage. Zadnji pometač mora poznati svojo obrt in svoj posel, če ga hoče bolj opravljati od človeka, ki mu je po naključju vsiljeno to delo. Koliko bolj igravec, ki se mora ob sleherni svoji kretnji zavedati, da ga gleda na stotine ljudi, da je od ene same njegove kretnje in besede soviseu uspeh celotnega dela in truda vseh njegovih soigralcev.

Nismo poklicni igralci, ki bi imeli edino skrb v življenju s pripravo za igro, za vajo za svoj edini igralski poklic. Ne! Smo namreč v navadnem življenju, ko ne stojimo na deskah življenja, trgovci, delavci, uradniki, dijaki. To je naš prvi poklic in za tega — saj nam daje naš vsakdanji kruh — se moramo najprej in vestno pripraviti, zanj zastaviti vse svoje sile. Sele po opravljenem poklicnem delu smo tudi igralci. Toliko težavnejša naloga za nas! Če smo v navadnem poklicu z razumom in dolžnostjo, smo igralci s srcem in dušo, če smo tam s telesnim naporom, smo tu z ljubeznijo, ki premagava vse.

Da, ljudskemu igralcu je predvsem potrebna zvrhana mera ljubezni. Kdor nima ljubezni do stvari, do pravega pojmovanja prosvetnega dela, ki je v razdajanju samega sebe v korist drugih, naj ne hodi v igralske vrste. Razočaran bo, nesrečen, ubit. Prazne se mu bodo zdele neskončne žrtve, ki so potrebne za plemenito spopnjevanje vzvišenega poklica. Gorje mu, ki vidi vse te vse mogoče žrtve, ne občuti pa ljubezni do dela!

Pravi igravec pa je pripravljen na žrtve in jih prav za prav skoraj niti ne opazi, kajti v delu za bližnjega so sladke in lahke. Koliko večerov in noči je že minilo v delu za druge, koliko dolgih poti v dom in domov smo že premerili, koliko slabega vremena, snega in dežja prebili. Koliko lastnih užitkov in ugodij zane-marili na račun skupnosti, koliko sebičnih načrtov opustili!

Kaj smo vse to delali kar tjavdan, na slepo in v prazno? Bog ne daj! Vse to naše žrtvovanje in pritrgovanje je le takrat smiselno in pametno, če je rodilo koristen sad. Brez žrtev ni uspeha, toda le pravi uspeh je vreden žrtev, je vreden dela. Prepričan sem, da so naše žrtve globoko utemeljene in smiselne, če jih preso-jamo z vidika večnosti, odmaknjenosti od vsakdanjih tegob. Ta objektivni pogled nam bo namreč pokazal, da je naš idealizem zdrav, če se žrtvuje za korist bližnjega, za ljudsko prosveto, za dviganje narodne kulture, za bogatitev našega občestva.

Naštel sem nekaj zunanjih žrtev, ki jih moramo dan na dan premagovati, ko smo se odločili za posredovalce kulturnih dobrin, za igralce iz svojega notranjega

gona po razdajanju samega sebe bližnjim. Te nam na splošno niso bile pretežavne kljub godranjanju in posmehovanju, ki smo ga mogoče dan na dan doživljali doma in v svoji okolici. Pa so še hujše žrtve, ki jih bomo morali prav tako darovati na oltar skupnosti, so še hujše težave, ki jih bo treba prav tako premagati, če hočemo res biti to, za kar smo se v svojem idealnem hotenju odločili. Te težave so predvsem psihološkega značaja, napake naše notranjosti. Pomislimo samo na zavist in ošabnost, ki sta najbolj pogosti cvetki naših igralcev.

Režiser je razdelil vloge za igro, ki si se je že tako veselil. Tudi tebi je odmeril vlogo. A kakšno! Majhno in nepomembno! Premajhno zate, ki si odigral že toliko stvari, prenepomembno zate, ki si v navadnem življenju to in to. Kaj ni boljše vloge zate? O je, pa jo je režiser seveda dal spet svojemu ljubljencu! Pa še igrači ne zna tisti revček in si domišlja, da je Bog ve kaj! Vidite, taka je zelena zavist!

Zdaj bo treba zastaviti vse sile in premagati samega sebe! Igraj kljub temu, zadovolji se s še tako majhno in na videz nepomembno vlogo. Zavedaj se, da je prav tako pomembna in važna, saj če ne bi bila, bi jo pisatelj ali vsaj režiser črтал. Ker pa je nista, je potrebna za igrsko celoto. Zaigraj jo z vsem svojim znanjem in spretnostjo! Zataji samega sebe in svojo nevročljivost! Mogoče bo prav s tvojo izvrstno igro tista drobna vloga toliko pridobila, da bo ostala še dolgo v spominu, ko bodo glavne vloge že zdavnaj zbledele in pozabljene. Mogoče bo celo vsa igra s tem doživela silnejši uspeh! Poskusi jo zaigrati prav ti, ki si v navadnem življenju, ne vem kaj. Mogoče bo prav ta svetli zgleđ ponižnosti rodil več sadu kot vsa igra. S svojim zgledom boš pokazal, da je pritrgovanje potrebno, da pa ni tako strašno, da bi ga ne zmogel vsak. S svojim zgledom boš pridobil tudi druge, da se v prihodnje ne bodo več plašili in otepali majhnih vlog, saj nepomembnih vlog prav za prav ne poznamo in ne priznamo! Vse so enako vredne truda in ljubezni!

Oglejmo si še drugo grdo napako naših igralcev. Preljub ošabnost!

Kaj res misliš, da si edino ti poklican, da se pri vsaki igri šopiriš po odru? Kaj si res prepričan, da brez tebe ni nič mogoče napraviti? Le priznaj, da le prerad že vnaprej obsodiš igro, češ da ne bo nič prida, če tebe niso povabili k sodelovanju. Jaz in jaz in še enkrat jaz! To je edina pesem, ki jo goniš očitno in skrivaj dan na dan. Ko bi se videl, kako si z njo dolgočasen in neresen! Kako škodljiv si pravemu prosvetnemu delu! Kako je prav, da te čim manjkrat odbero za sodelovanje na odru!

Tretja napaka, s katero režiserji nimajo nič manj težav, je samovoljnost in nepokorščina.

Ob vsaki priliki godrnjaš nad režiserjem, da ti je dal premajhno vlogo, da je dal tvojemu sosedu preveliko in podobno. Povej si enkrat za vselej, da odločitev o tem ne more in ne sme biti v rokah posameznika, ampak da se je posameznik dolžan podrediti režiserjevi volji in njegovi odločitvi. Zakaj pa si si izbral igrskega vodjo. Ta je, ki edini more in sme odločati, spreminjati, preskušati. Ta je prevzel odgovornost za pravi, notranji uspeh igre. Ta mora pri razdelitvi vlog paziti na vse mogoče podrobnosti, ki jih ti v svoji bolni zaslepljenosti ne moreš videti. Ze res, da si mogoče dober in vesten uradnik, toda priznaj si odkrito, da si slabši igralec od svojega tovariša, ki je v navadnem življenju po kariери daleč pod teboj. Zato boš ti mogoče večno statiral, oni pa bo posnel vse najlepše vloge. Pa to te ne sme odpoditi od prosvetnega dela. Če te, je znamenje, da nisi bil pri njem s pravo ljubeznijo. Kajti kdor je s pravim duhom pri prosvetnem delu, bo rad in z veseljem statiral, samo da bo pripomogel stvári in zadostil svojemu poslanstvu.

Dobro si namreč zapomnimo, da oder niso razstavne deske za našo osebnost. Tu ni prostora za razkazovanje naše osebe, naše lepote, naše moči, našega znanja, naše spretnosti, naše delavnosti. Vse več je oder spríčo plemenitega poslanstva. Kakor hitro sva stopila na oder, sva prenehala biti midva. Nisva več vajenček in uradnik resničnega življenja, ampak dve osebi, ki ju je pisatelj postavil v igro, da bi v njuju utelesil svojo idejo, svoj nazor in ga podal v umetniški obliki. Nisva torej več midva, ampak tisto, kar igrava.

Naši igralski odseki in prosvetni odri se ne smejo več boriti s takimi igralci, ki bi vsepovsod radi videli pripomočke samo za svojo osebno slavo in čast. Ne smejo se več pojavljati med nami igralci, ki bi zaradi svoje osebne koristi, svojega osebnega užitka, svoje osebne slave razbijali skupnost, razbijali in onemogočali skupni uspeh. Vedimo, da je skupni uspeh tudi naš osebni uspeh, da je skupni užitek tudi užitek posameznika, ki je prispeval k skupnosti. S takim pritrgovanjem posamezniki nismo nič zgubili, ampak le pridobili. Z žrtvami in premagovanjem smo si izoblikovali značaj, ga utrdili in prečistili, obenem pa smo postali koristni udje družbe, občestva, celote, ki ji pripadamo.

Le v takem vzajemnem delu je življenje na odru prijetno. In če se zavedamo, da je oder kraj resnega dela, da je igranje važno prosvetno področje, potem nas ne bo več sram sprejemati kraških vlog, potem se ne bomo več šopirili z velikimi. Vedeli bomo, da moramo vsak po svojih najboljših močeh prispevati za skupnost in da mora torej tisti, ki je več prejel od Boga, tudi več dati. To bodi edino naše merilo, vsi pa se trudimo, da bomo čim-

bolj koristni udje celote, da ne bomo skoparili ne s časom ne z dobro voljo ne z žrtvami, da bi pripomogli k rasti, poglobljanju in dviganju ljudi, ki so nam zaupani.

Predavatelji radi primerjajo oder z družino. Tudi v družini mora vsak posameznik napeti vse sile, da naredi čim več, da čim več koristi domu. S tem pa, ko je koristil domu, družini, celoti, se je del družinske blaginje in sreče povrnil tudi na delavca. V družini delajo brez plače, brez zahtev po povračilu. Vedo: čim več bom storil, tem bolje nam bo vsem, torej tudi meni. To bo moje plačilo, povrh pa še vesela zavest, da sem k temu mogoče največ pripomogel. To je pravo delo za bližnjega. Tako delo mora biti osnova in pravilo tudi po naših igralskih odsekih. Zatajevanje in premagovanje lastne osebnosti vsak dan v prid skupnosti. Podrejanje osebnih koristi in užikov skupnosti, celote, občestva, za katere delamo.

In še nekaj! Nikar potem neprijetnega bahaštvá! To sem jim naredil jaz, za to se morajo meni zahvaliti, brez mene bi ne bilo tega in tega. Počemu vse to? Spomnimo se, kako lepo govorimo v družini. Ne pravimo: to in to je moje, ampak preprosto: to je naše. Pozabimo in izpustimo sebe, poudarimo pa celoto, skupnost, občestvo in prav s tem še bolj poudarimo ceno tiste stvari, še bolj poudarimo svoj delež.

Naše delo na področju ljudske prosvete naj bo nujen in pravičen izraz našega hotenja in cilja, ki mora biti tisti imperativ, ki nas vedno znova priganja k delu.

Poudarjam še enkrat, da so vse te žrtve, vsa ta premagovanja in pritrgovanja, vsa ta vzgoja samega sebe nujno potrebne prvine vsakega pravega ljudskega igralca. Ljubezen do bližnjega, s katero opravljamo vse to na sebi in drugih, pa je bistveno znamenje, po katerem se ljudski igralec loči od poklienega igralca in od diletantskega, nepravega igralca.

Pustimo poklično gledališče ob strani in si oglejmo predvsem razliko med ljudskim in diletantskim igranjem. Najbolj zadeto in na kraško bi to razliko prikazal s tem, da bi opomnil na namen, ki ga imamo z igranjem má, in ciljem, ki si ga navadno zastavljajo diletantje.

Med vzroki in cilji igranja poznamo notranje in zunanje. Zunanji so lepa priložnost za gmotni dobiček, ki bi ga porabili za postavitev doma, za notranjo opremo, za knjižnico, za oder, za kulise, zastore in sedeže. Nadaljnji zunanji razlog je medsebojno tekmovanje s soslednimi društvi, potem zasebna igralska inicijativa, ko smo se hoteli čim večkrat pokazati na odru, dalje osebno ugodje, ko nam je prijalo ploskanje, ko nam je dobro delo hvalisanje, ko smo uživali ob smehu, ki smo ga sejali v dvorano z uspe-

limi dovtipi. Vse to so samo zunanji vzroki, ki jih navadno edine naštevajo diletanti, nepravi igralci.

Pravi ljudski igralec pa pozna drugačne, vse globlje in silnejše razloge, ki ga silijo k igranju. Ker sem jih spočetka že obširneje obravnaval, naj jih tu samo še enkrat naštejemo: mi igramo iz zavestnega idejnega zagona, ki prekvaša naše delo in povečuje uspeh. Tisti notranji, globlji uspeh, sejanje v srca in duše, graditev in bogatitev narodne kulture. Igramo iz ljubezni do stvari, ki smo se ji zapisali, igramo zaradi svojega plemenitega poslanstva v službi narodne izobrazbe in omike.

Ne maramo torej biti diletanti, ki igrajo samo iz zunanjih razlogov, iz samega gona po posnemanju poklicnega gledališča, brez globljega cilja, brez poudarkov na ideji, ki se sučejo v večnem labirintu, ko danes igrajo zato, da bi si postavili dom, in ko ga dobe, igrajo pač zato, ker imajo dom. Kaj prirejamo predavanja samo zato, da plačamo s pobrano vstopnino predavatelja?

Pravi ljudski igralci vemo, da je tako igranje samo dobičkarstvo, samo utešanje slabih strasti in gonov v človeku, dokler se ne premakne cilj igranja izven nas, izven naših ozkih koristi v širino, v celoto, v skupnost in občestveni dobrobit.

Če si bomo o tem na jasnem, potem tudi ne bo nič več težko izbirati spored za naše igranje. Nič več ne bomo v zadregi, nič ne bomo omahovali, ali naj kako delo uprizarimo ali ne. Igrski vodja vsake igralske skupine bo namreč sleherno delo postavil na kamen preskušnje. Ko ga bo prebral, se bo vprašal samo: Ali je to delo pozitivnen donos našim namenom? Ali je to delo kamen, ki bo gradil in ne podiral? Vsako delo ima namreč neko tendenco in prav po tendenci uvrščamo dela med tista, ki jih odklanjamo, in tista, ki jih željno sprejemamo. Igra, ki ima našim ciljem nasprotno tendenco, ki torej ne spoštuje bodisi našega svetovnega nazora, bodisi naše vere, bodisi narodne ali socialne pripadnosti in se celo norčuje iz nje, taka igra ni za nas. Brez obotavljanja jo moramo odločno odkloniti. Prav tako pa bomo raiši odklonili kot sprejeli igro, v kateri bo sicer nam naklonjena tendenca, toda preočito razvešena, sejmarsko kričava, pridigarsko za lase privlečena. Tendenca mora biti skrita in tiha, a vendar jasna, ne smemo je otipati, ampak samo zaslu-titi v svoji najtíjši globini srca, ko nas dvigne, poplemeniti, razvedri. Tendenca naj ne odbija, ampak oznanja lepoto in duhovno plemstvo!

Tendenca pa mora biti, pravim, in sicer jasna in pozitivna v naši smeri. Počemu bi se skrivali za vse mogoče nevtrealne blodilnice igre, ki niso vredne našega truda in nam nič ne pripomorejo

na naši poti, nič ne premaknejo naših igralskih odsekov bliže ostvaritvi in uresničitvi programa, ki ga nalaga naše prosvetno poslanstvo. Vera, svetovni nazor, narodnost in stan bodo torej preskusni kamni, ob katerih bo sleherni režiser moral presoditi vsako igro, ki se mu bo vsiljevala v spored.

Pri sestavljanju sporeda za vse igralsko leto pa bo pazil na to, da bo spored čim bolj ubrana celota, preračunana na zmogljivost odra in igralcev, da ne bo igralski spored capljav daleč za izobrazbo in duševno razgledanostjo gledalcev, ampak jim zmerom kazal svetlo pot navzgor, jim bistril duha in blažil srce z nesluštenimi lepotami. Ne bo pa pozabljal, da je spored idealna celota šele takrat, če izčrpa vse vrvine, na katerih sloni naše prosvetno delo. Zadostiti mora torej narodu, veri, stanu in prijetnemu razvedrilu. Tako bo spored vsestranski in razgiban ter prav zaradi svoje živosti in življenjskosti tudi močan, vpliven in mikaven.

Režiser Meyerhold je zapisal: Gledališče ne sme biti posnemanje realnosti, ampak posvečena igra, s katero naj človeški duh komentira in povečuje življenje. Dramska umetnost bodi vselej vzgojno sredstvo gledalstva. Gledališče naj bo kateder ljudske prosvete, naj učinkuje globlje in močnejše kakor tisk in naj bo zato prav tako splošno dostopno kakor zvočni film in sportne prireditve. Skupine ljudskih nepoklicnih igralcev so samo tam uravničene, kjer nastopajo kot nositeljice ljudske umetnosti in prepuščajo veliki repertoar poklicnim umetnikom.

Pri nas pa je dr. France Koblar zapisal: Iz naše ljudske drame je treba najprej pregnati misel o srednji umetniški poti, zakaj tudi za ljudstvo je umetnost samo ena, seveda mora biti v vsem dogana in jasna, v ničemer problematična.

Sugestivno silo žive besede moramo torej v vsakem primeru koristno porabiti za vzvzajanje ljudskih množic, za plemenito zabavanje, za estetsko, нравno in narodno dviganje kulturnih vrednot. Igranje torej ne sme biti samo po naključju, ampak edinole po vestno in pre-mišljeno vnaprej sestavljenem igrskem sporedu.

Ob koncu naj še enkrat opozorim na razliko med pravimi in nepravimi odrskimi delavci. Ločiti jih je namreč tudi po plačilu in nagradi, ki jo pričakujejo za svoje delo na odru. Nepravim igralcem bo zadostno plačilo ploskanje in prilika za razstavljanje svoje osebnosti. Pravi igralci pa bomo resda tudi veselili ploskanja in pohvale, veselili dobre ocene, a to bo za nas manjše važnosti. Samo za to bi bilo še škoda vsega našega napre-zanja, pritrgovanja in žrtvovanja. Za nas mora biti nagrada večja. Dobiti moramo potrdilo, da smo dosegli oba cilja, ki ju

terja naše prosvetno poslanstvo in o katerih sem govoril takoj v začetku tega sestavka. Prvi cilj je samovzgoja, notranja poglobitev nas samih, obogatitev duha, izbistritev razuma, še večji in plemenitejši cilj pa je vzgajanje drugih, apostolat lepote in socialne pravičnosti, dobrot razvedrila, človekoljubno delo z dviganjem ljudstva, iz katerega smo zrasli, ki nam je dalo vse pogoje za naše uspešno delo. Že samo čut hvalečnosti nam narekuje, da se v polni meri potrudimo izpolniti in doseči obadva cilja. To bo naša največja nagrada in najdražje plačilo, ki ga moremo pričakovati za svoje delo na področju prosvete in zlasti igranja. In če bo ploskanje in pohvala samo zunanji izraz tihnega veselja in božjega blagoslova, ki se je z našim delom razlilo po nam zaupanih ljudeh, bomo dvakrat in trikrat bolj veseli tega plo-

skanja kot nepravi igralci, ki vidijo v tem edino svojo oprijemljivo nagrado.

Pravi igralec ustvarja iz pravih osnov, raste iz pravih korenin za nujno pravi cilj, ki mu ga nalaga njegovo poslanstvo. Nepravi igralec — diletant — ima le plehke užitke po opravljenem delu, poklicni igralec je nesrečen, če je kritika pozabila nanj, mi, pravi igralci, pa vemo, da je v skritem darovanju samega sebe najvišji užitek in najsilnejše izpolnjenje naših želja in našega bistva.

Zato se bomo poslej še s toliko večjo in bolj požrtvovalno ljubeznijo oklenili svojega zvišenega poklica, ki je vzgajanje, izobraževanje, pomirjevanje strasti, širjenje pozitivnih načel in navsezadnje prijetno in dostojno zabavanje. In pri tem delu za bližnjega, za naš ljubi slovenski narod, naj nam dá Bog svojo milost in svojo pomoč!

Vrednotenje umetnine

Doživljanje, ki nam ga zbuja umetnina, je duševni pojav, pojav v vsakem posamezniku posebej. Zato je vsako vrednotenje umetnine le subjektivno. Vsakdo se more zanašati samo na svoje estetsko čustvo, ki je edini razsodnik. To estetsko čustvo pa se utegne motiti, stavlja se mu nasproti mnogo ovir. Pomanjkljivi čuti, nezmožnost kombiniranja, nepoznanje vsebinskih prvin umetnine, nerazpoloženje, usmerjenost čustva in misli drugam, sugestija — štejejo k oviram. Popolno estetsko doživetje je (če upoštevamo človekovo nepopolnost) le nedosegljiv ideal. Popolno bi jo dojel le tisti, ki bi se mogel z vsem jazom povsem potopiti v stvaritelja umetnine. Ker pa tudi o popolni umetnini ni govora (ker je vse človeško delo nepopolno), je tudi nemogoče, da bi umetnost posredovala popolno dožemanje lepote, katere čutno ponazarjanje je umetnost. Pač pa ločimo v tej popolnosti (oziroma nepopolnosti) stopnje od skrajne stopni spriču umetnine do čim ubrajnejšega utripanja z njo.

Dožemanje sestavnih delov

Za dožemanje umetnine se najprej zahteva dožemanje vseh njenih sestavnih delov, ki pa niso zgolj oblikovni, temveč mogoče celo v pretežni meri vsebinski. Pri besedni umetnini n. pr. ne gre le za predstavo besed in njihov zvočne strani, gre tudi za predstavo njih pomena. Predstavljati si je treba značaje, strasti, običaje, nazore. Mislimo si čitatelja, ki je top za glasbo; ta od »glasbenega romana« ne bo imel skoraj nič, dasi je morda razumel vse besede, občutil njih gladkočo in ritem. Ali mislimo si pogana, ki stoji pred Michelangelovo Sodbo: Če krščanskega mita ne pozna, se mu bo freska

razblinila v množico rafiniranih anatomskih študij, postavljenih druga poleg druge brez vsake zveze; če ne ve, kaj silna Kristusova kretnja govori, je zanj izgubljen motor, ki veličastno kompozicijo poganja v krogotek in daje sleherni figuri mesto in smisel. Ali kako smešno bi bilo govoriti o estetskem dočemanju ribe s košarico kruha iz katakomb, ne da bi vedeli, kaj to dozovorično znamenje pomeni. Skratka, ne le to, kar vidimo ali slišimo, je podstava estetskemu čustvu, temveč vse, kar nam ta znamenja vedo dopovedati, vse, kar nam dado čutiti vse, na kar nas utegnejo spomniti (asociacija!). Vse, kar je umetnik položil v svoje delo, mora v nas znova oživetiti, četudi ni vsega naravnost izrazil. Toda, kar naj umetnina prikljče v nas, smo morali že nekoč tako ali tako doživeti. Če nisem še nikdar občutil žalosti, si junakove žalosti tudi predstavljati ne morem. Ali si more naš kmet popolno predstavljati mišljenje, čustvovanje in stremljenje, ki tvorijo vsebino kakega modernega angleškega socialnega romana? Ali si morem kot Evropec popolno predstavljati Tagorovo gledanje na svet?

Stopnje estetskega doživljanja

Vzrokov nepopolnosti estetskega doživljanja je potemtakem nešteto. Nekateri so premagljivi (tuje besede, neznan ikonografski motiv itd.), drugi spet praktično nepremagljivi, ker pregloboko tiče v vsem načinu življenja, ker so odvisni od širine obzorja in usmerjenosti značaja. Tem boljše bom doimel junaka drame, čim bolj mi je njegov značaj soroden; tem boljše bom dojel idejo drame, čim bližja je moji lastni. In ker je junak prav za prav dramatik sam (ali ni vsa-

kršna umetnina avtobiografska?) in ker je ideja drame prav za prav avtorjeva ideja, tista ideja, ki je sprožila nastanek umetnine, tedaj je jasno, da bom tem popolneje dojel umetnino, čim bližji sem njenemu avtorju; kajti tedaj bom imel največ možnosti, da si predstavljam, kar ga je razgibavalo, ko je umetnino ustvaril, ali kar je isto, da si predstavljam, kar razgibava umetnino.

Predstavní svet

Ob motrenju umetnine človek ne stopi iz svojega jaza. Njegov običajni predstavní svet se ne umakne, ampak sodeluje. Asociacije, ki nam jih zbuja umetnina so iz našega lastnega predstavnega sveta, to se pravi, da so lahko zelo individualno pobarvane. Že zato si lahko razlagamo, zakaj umetnina lahko na vsakogar drugače vpliva. Za subjektivno vrednotenje torej niso le važni elementi, iz katerih umetnina sestoji, ampak tudi elementi, ki sestavljajo opazovalčev predstavní svet. Opazujem krajinsko podobo. Pokrajina mi je znana, a ko sem jo gledal v naravi, sem jo gledal s povsem drugačnimi očmi, kot jo je gledal slikar. Tedaj se začneta v meni biti dve podobi: spominska predstava krajine, kot sem jo sam doživel, in upodobitev krajine na sliki. Vsaj nekaj trenutkov potrebujem, da se sprijaznim s tem novim gledanjem — in šele tedaj morem začeti pravilno dojemati estetske vrednote podobe. Teže pa je, kadar si moja in avtorjeva predstava nasprotujeta tako, da se izključujeta. Avtor n. pr. odobrava samomor, medtem ko ga jaz zavračam. K drugim predstavam, ki naj bi jih avtorjevo delo v meni vzbudilo, pristopi zdaj še misel, da se avtor moti. Ta misel je tem močnejša, čim bolj avtor svoje misel o upravičenosti samomora izpeljuje in dokazuje.

Vzemimo bolj preprost primer. Recimo, da stoji v pesmi kak manj navaden izraz, ki ga pomotoma napak razumem in si torej ob njem predstavljam nekaj čisto drugega kot pesnik sam. Učinek bo drugačen, kot je pesnik pričakoval, tem bolj drugačen, čim več teže je na napak umljeni besedi. Obratno se lahko zgodi, da pesnik izraz napačno rabi, medtem ko ga jaz pravilno razumem. Rezultat bo isti kot prej.

Sorodnost značaja

Za nadaljnji primer vzemimo gledalca, ki mu je Wurmov značaj v Schillerjevem »Kovarstvu in ljubezni« vseh. V njem Wurm ne bo vzbujal odpora, kot si je to pesnik za gotovo predstavljal. Pot do popolnega dojetja te drame bo takemu gledalcu zaprta ravno zaradi drugačne npravstvene usmerjenosti. Ponovno torej sledi, da je estetsko dojetanje tem

popolnejše, čim bolj se dojemalčev predstavní svet krije z ustvarjalčevim.

Oglejmo si isti problem na reproduktorskem področju. Tisti igralec bo najbolje ostvaril svojo vlogo, ki je njenemu značaju najbližji in ki najpolneje dojame, kaj je dramatik položil vanjo. Kakor je resničen Goethejev izrek, da kdor zna igrati le samega sebe, ni igralec, prav tako je res, da »vseigralec« ne eksistira. In kaj daje meje igralcu, če ne ravno različnost v značaju, v doživljanju sveta? Tudi tu je treba ločiti dva elementa: vlogo, s katero igralec poustvarja izrez iz pesnikovega življenjskega občutja, in igralčovo lastno občutje življenja in sveta. Le kjer pride do svetovnonazornega sozvočja, je mogoče srečno premagati oviro, da sta namreč v igralcu subjekt in objekt, ustvarjalna volja in materialno, le tedaj je mogoče govoriti o tisti »transfiguraciji«, ki konec koncev na njej sloni vsa igralčeva stvaritev. (H. Knudsen v članku Schauspieler v Merker-Stammeler, Reallexikon.) Nemogoče si je misliti silno vermega igralca, ki bi mogel umetniško prepričevalno igrati bogokletnika v drami bogokletne tendence. Igralec more igrati le vse to, kar bi sam mogel biti. Zakaj igralčeva naloga ni le posnemanje, ampak tudi ustvarjanje iz samega sebe. Igralec, ki ni soroden značaju svoje vloge, ustvari lik, ki je daleč od lika, ki si ga je zamislil avtor. Enako je s pianistom, ki naj igra Bacha, pa je ves njegov značaj prej soroden kakemu Chopinu. Kateri zbor bo ob enaki tehnični izobrazbi in izurjenosti dovršeneje izvajal koral: zbor solesmeskih benediktincev ali donskih kozakov? Ko bi šlo le za tehnično izurjenost, bi bile reproduktorske umetnosti le vprašanje tehnike in prav nič več. Tedaj bi pianista gotovo uspešneje nadomestil električni klavir.

Posebej v igralski umetnosti pa nastopi še novo vprašanje. Kako je n. pr. z igralcem Judeža v pasijonski igri? Ali se pri njem zahteva ista pristnost kot pri reprezentantu dramatikove ideje? Naj igralec satana v srednjeveškem miraklu podoživlja vso satanovo zlobnost? Jasno, da ne. Razlika je prav v tem, da Judeževa ali satanova ideja nasprotujeta ideji drame, da sta ti dve vlogi le protiigra, da morata v gledalcu zbuhati odpor. Zato ju je predstaviti shematično, zato pri takšni vlogi močnejše čutimo, da je le privid resničnosti. Tisti igralec, ki mu je dodeljena vloga, ki poseeblja idejo, nosi težo drame in zato mora izžarevati mnogo več kot vsa njegova okolica. V Antigoni je Antigona tista, ki mora ves čas obvladovati sceno. Režiser, ki se tega dejstva ne zaveda, utegne Kralja na Betajnovi izmalčiti, če odkáže Maksu večjo mero shematičnosti in Kantorju večjo mero pristnosti, kot to drama terjá.

(Konec prihodnjič.)

Poglavje iz dramatike

(Nadaljevanje.)

Enotnost kraja

Jasno nam je po dosedanjem razmišljanju, da v glavnem enotnost dejanja še zmerom velja, da pa dramatik niso več vezani na enotnost časa. Zdaj poglejmo, kako je z enotnostjo kraja, ki jo je starogrškim in tudi še poznejšim pisateljem uger predpisal modrijan Aristoteles.

Že zadnjič smo rekli, da je bil grški dramatik nujno vezan na enotnost časa, kajti predstave so bile pod milim nebom pred očmi gledalcev brez vmesnih zastorov in pregrinjaj. Dejanje je moralo torej nujno potekati v urejenem vzročnem in časovnem zaporedju, ki se ni moglo dosti razlikovati od naravnega dogajanja istega dogodka v žiljenjski resničnosti. Če smo morali to reči že o času, kaj bomo rekli šele o kraju. Grki niso poznali kulis in vseh drugih sodobnih priprav in pridobitev modernega odra. Poznali so eno samo prizorišče, ki je bilo drugačno kot naše, igrali so pod milim nebom na okroglem prostoru, tako imenovani orkestri. Na sredi orkestre je bil Dionisov oltar. Leseno odrsko stavbo in gledališke tribune so vsakikrat znova postavili in po praznikih zopet podrli. Pozneje pa so dobili kamnitno gledališče na južnovzhodnem pobočju Akropole.

Očitno je torej, da je bilo tako gledališče vse manj primerno za spremembe prizorišča, vendar pa so imeli tudi za ta primer že Grki nekaj priprav. Vedeti moramo namreč, da grško gledališče ni igralo stalno kakor pri nas, ampak samo dvakrat na leto, takrat pa so igrali po štiri igre na dan, in sicer tri dni zapovrstjo. Tedanji gledalci so morali biti za čuda vztrajni, saj so morali presedeti od jutra do večera pod milim nebom ter poslušati in gledati. Prav za to dejstvo, ker so igrali po štiri igre kar zapovrstjo, je bila tudi Grkom potrebna sprememba prizorišča, saj je vendar vsaka igra lahko imela drugačno prizorišče. V ta namen je bila sprednja, proti gledalcem obrnjena stena scene, tako imenovani proskenion, preprosto razčlenjena. Na sredi je bila velika ploškev, ob njej pa neke vrste kulise, namreč trioglate vrtljive prizme s podobami, da so z njimi lahko nakazovali spremembo prizorišča.

Vendar pa moramo še enkrat poudariti, da so se grški dramatik zvesto držali načela o enotnosti kraja v vsaki igri. Bila jim je ne samo notranja, ampak tudi zunanja potreba. Ne samo, da so bili prepričani, da je estetska učinkovitost drame toliko večja, čim bolj je zgneten v eno samo dejanje, v en sam čas in en sam kraj, ampak so bili vezani tudi na svoje nespremenljivo gledališče.

Kako silen razvoj je doživela drama glede na enotnost kraja, nam bo jasno takoj, samo če se spomnimo le največjega dramatika vseh časov in pregledamo njegove drame pod tem zrediščem. V vsaki vse polno premen prizorišč, pa ne samo v istem kraju, ampak razkropljenih po vsej širni zemlji (na primer Julij Cezar, ki se godi v Rimu, v Sardinii in pri Filipih). Ker pa je bilo Shakespearovo gledališče preračunano na toliko množino različnih odrskih sprememb, je vsaka uprizoritev Shakespeara še danes trd oreh. Danes trši kot v Shakespearovi dobi. Tedaj je zadostoval droban migljaj gledalcu, da je njegova domišljija poleta v dramatikov pesniški svet, en sam preprost napis »Gozd« je opravil več, kot danes ta dan opravi cela gošča dreves. Prav zaradi te sposobnosti dramskega uživanja in vživetja v dramo je bil Shakespeare silno prost in nevezan pri izbiri prizorišč. Pri njem je enotnost kraja do tal uničena. Ni je poznal in ne priznal. Bistroidni umetnik je videl v njej zavoro svojega duha in poleta svojih misli. Njegova sodba je tudi danes še veljavna.

Naj še enkrat omenim Shakespeara v današnjih dneh. Dobivali smo različne uprizoritve: realistične in idealizirane. Namesto nekdanjih preprostih napisov smo dobili sodobnemu okusu zadostujoče gozdove in dvorane, dobili pa smo tudi uprizoritve z zavesami, kjer je današnjemu nekoliko tuje in nerazumljive napise nadomestil najbolj tipični rekvizit, nekakšen simbol zahtevanega prizorišča.

Dejstvo pa je, da se je tudi za Shakespearom vse polno dramatikov in tudi literarnih tokov prizadevalo za večjo ali manjšo enotnost kraja. Tem pa najbrž ni bila več odločilna tista notranja nujnost estetskega ugodja, kakršnega so Grki poskušali ujeti v enotnost, ampak zgolj zunanji razlogi (uporabljivost na sodobnih odrih), ker so se mogoče zavedali, kako so prav zaradi te množičnosti prizorišč pogosto tudi največje odrske umetnine pisane samo za bralca, kajti redek je oder, ki bi si upal postaviti dostojno uprizoritev.

Ugotavljamo torej, da je bila Grkom enotnost kraja še nujna notranja in zunanja potreba. Rimljani so jo že delno zavrgli z uvedbo zagrinjala, ki je dovoljevalo razne spremembe, docela pa jo je zavrgel Shakespeare in za njim večina dramatikov do današnjega dne, ko imamo gledališča z vsemi mogočimi odri: vrtljivimi in pogrezljivimi, pridvižnimi in opremljenimi z zagrinjalom, kopo kulis in različnih odrskih teles ter sofitami in raznobarnimi zavesami. Pri takem odru je enotnost kraja nepotrebna in odveč.